

DE HERROEPING

VAN HET

EDICT

VAN

NANTES

(22 October, 1685),

EN

HARE GEDACHTENSVIERING
IN ZUID AFRIKA.

[WEDER UITGEGEVEN DOOR F. J. RETIF.]

PAARL:

PAARL DRUKPERS MAATSCH., BPKT.

DE HERROEPING

VAN HET

EDICT VAN NANTES

(22 OCTOBER 1685).

EN

HARE GEDACHTENISVIERING
IN ZUID-AFRIKA.

PAARL:

PAARL DRUKPERS MAATSCHAPPIJ, BEPERKT

DE HERROEPING
VAN
Het Edict van Nantes.

Het is op 23 October van dit jaar (1885), 200 jaren sedert die groote, in zichzelf en hare gevolgen voor Frankrijk en zijne Kerk zoo ontzettende, in hare uitwerking zoowel voor Zuid Afrika als voor andere landen zoo zegenrijke, gebeurtenis plaats vond. In de Kerk van Frankrijk, gelijk in de Kerken der Fransche vluchtelingen in Europa en Amerika, zal die gebeurtenis godsdienstig herdacht worden. De kinderen der Hugenoten in Zuid Afrika mogen waarlijk niet achterblijven: zij maken zich gereed om de groote en vreeselijke daden des Heeren te gedenken, te midden van welke Hij hen heeft verlost om hen in dit land te planten en te zegenen. Het is omdat het inzicht in wat die gebeurtenis beteekent de beste voorbereiding is voor eene waardige gedachtenisviering, dat wij met hare geschiedenis willen zoeken bekend te worden. Daartoe moeten wij om de Herroeping van het Edict in 1685 te verstaan, eerst meer dan 80 jaren achteruitgaan naar 1598, om *het Edict zelf te leeren kennen*. En om dit goed te doen, moeten wij wederom nog eens, meer dan 80 jaren achteruitgaan, naar 1512, om de beginselen te vinden van die Hervorming, waarvan het Edict de vrucht was. De Herroeping van het Edict van Nantes was het slot van een strijd die meer dan 150 jaren had geduurd.

DE HERVORMING.

Wij herinneren ons wat dit woord beteekent. *De vorming* der Kerk vinden wij in de geschiedenis van de Handelingen der Apostelen, en de twee volgende eeuwen. In de bloedige vervolgingen, die tot bijna het einde van de derde eeuw duurden, werd de Kerk als de bloedgetuige van haren Heer gevormd, en groeide zij op om de wereld en hare macht te overwinnen. Maar juist hare overwinning werd voor haar gevaarlijk. In het jaar 312 boog zich de Romeinsche Keizer Oonstantijn voor het kruis van Christus. Weldra werd het Christendom tot Staatsgodsdienst verheven. De belijdenis van Christus was niet langer eene schande maar eene eere. Rijkdom en wereldgeest drongen in de Kerk binnen. Werkheiligheid en menschelijk gezag begonnen de plaats in te nemen van het zuiver Evangelie, en de Kerk raakte op een dwaalspoor, waarop zij al dieper in duisternis verzonk, totdat in de middeleeuwen hare *misvorming* het toppunt had bereikt in den diep vervallen toestand der Roomsche Kerk.

Gedurende al deze eeuwen waren er velen die naar verandering verlangden, en pogingen tot verbetering aanwendden—Hervormers voor de Hervorming. Maar niet tot de zestiende eeuw was het dat de groote gebeurtenis, *De Hervorming*, waarin de Genade en het Woord Gods weder tot heerschappij kwamen, en den volke vrij verkondigd werden, werkelijk plaats vond. Op den 31sten October 1517 hechtte Luther 95 stellingen aan de deur der Domkerk te Wittenberg; van dien dag en deze daad, waardoor gansch Europa werd gewekt tot den strijd tegen de dwalingen van het Pausdom, wordt de Hervorming gerekend te dagteekenen.

DE HERVORMING IN FRANKRIJK.

Otschoon de Hervorming, gelijk wij gezegd hebben, gewoonlijk gerekend wordt, van 1517 te dagteekenen, zoo was zij reeds voor dien tijd in Frankrijk begonnen. Reeds in het jaar 1512 werd er aan de Universiteit van Parijs, destijds de meest beroemde van de wereld, de leer der vrije genade verkondigd. Dit geschiedde door zekeren Professor, bij name *Lefevre*, een man van teedere godsvrucht. Hij was bezig de fabels van de levens der heiligen te verzamelen en uit te geven, toen door de Heilige Schrift, die hij tegelijkertijd las, zijne oogen geopend werden om zich van derzelver dwaasheid af te keeren. Hij begon spoedig in zijne voorlezingen mede te deelen wat hij langzamerhand voor zichzelf in Gods Woord had ontdekt, en hij vond gewillige hoorders onder de jongelingen die hem omringden. Onder deze was er vooral *Farel*, later een van de uitnemendste der hervormers. Hij had reeds lang in Lefevre het ideaal van godsvrucht bewonderd; en dikwijls kon men ze samen zien gaan om een beeld van de maagd Maria met bloemen te versieren, en dan samen hunne vurige gebeden voor haar uit te storten. Toen Lefevre hem later naar Gods Woord verwees, was het hem alsof het lasterlijk was te denken dat de Kerk het zoo mis kon hebben. Het was zeker omdat hij het Woord niet verstaan kon. Eindelijk kreeg het Woord de overwinning.

DE LEER DER VRIJE GENADE ALLEEN.

"Het is God alleen," riep Lefevre in zijn onderwijs, "die door zijne genade rechtvaardigt ten eeuwigen leven." Toen Farel dit inzag was het hem het einde van zijn strijd en

angst. Hij schrijft, "Lefevre bracht mij van mijne valsche gedachten en verdienste af, en leerde mij dat alles uit genade komt: dit geloofde ik zoodra ik het begreep." De vrome docter zag dat de geheele zaligheid uit de liefde Gods voortspoot. "Die zalig worden, worden dit door de verkiezing, de genade, den wil Gods, en niet hun eigen wil. Onze bekeering maakt ons niet Gods uitverkorenen, maar Gods uitverkiezing bekeert ons."

DE HEILIGE SCHRIFT.

Geen wonder dat het Woord Gods, waarin hij deze heerlijke zaligheid had gevonden, voor den ouden man alles was. In de Roomsche Kerk was met het verlies van de leer der rechtvaardigmaking door het geloof alleen, het gezag van Gods Woord ook verloren: des menschen eigen gerechtigheid en verdienste vindt geen stem in het Woord. Waar het Woord leidt tot de ontdekking van Gods genade, daar wordt het Woord ook de eenige en alles beslissende rechter omtrent wat de wil en de dienst van God zij. "O volkeren," riep hij, "ontwaakt tot het licht van het Evangelie, en ontvang het Eeuwige Leven. *Het Woord van God is genoeg.*" Hier zien wij dus hoe de twee groote grondbeginselen der Hervorming, later door Luther zoo krachtig op den voorgrond gesteld, de vergeving *uit genade alleen*, en de genoegzaamheid van *het Woord alleen*, als eenig bewijs van die genade, in Parijs gekend en verkondigd werden. Dat wij het niet uit het oog verliezen: in deze twee waarheden hebben de worstelingen van de honderd-en vijftig jaren, en de opofferingen ten bloede toe van honderd-duizenden, hare verklaring en hare bevestiging: het was voor de vreugde van de

volkomene vergeving der zonde door het geloof, en de zekerheid hiervan, die niet komt dan het Woord uit Gods eigen mond, dat de strijd werd gevoerd en zooveel het leven veil hadden. Lefevre en Farel waren de voorhoede van het leger dat in Frankrijk zijn tien duizenden van martelaren heeft geleverd voor deze heerlijke waarheden.

DE HERVORMING TE MEAUX.

Het duurde niet lang of de godgeleerden van de Sorbonne (zoo heette de Theol. Faculteit der Universiteit) begonnen deze nieuwe leer te bestrijden, en Lefevre merkte dat het niet zonder onrust en gevaar zou wezen dat hij zijn werk voortzette. Hij was blijde toen in 1521 de deur voor hem werd opgezeten om de wijk te nemen. Het kwam op deze wijze: Bricconnet, Bisschop van Meaux, een stad niet zeer ver van Parijs, had, onder eene diepe overtuiging van de vreeselijke verkeerdheden die in de Kerk heerschten, in zijn bissdom pogingen tot hervorming aangewend. Hij was een van een groot getal ernstige mannen die meenden dat door de prediking van het Woord de Kerk van binnen vernieuwd en hervormd zou kunnen worden. Hij bood Lefevre een betrekking aan, die deze aannam. Hij werd gevolgd door Farel en anderen van zijne leerlingen. Meaux werd nu een van de hoofdzetels der Hervormde leer. Het volk hoorde het Woord met groote blijdschap en velen namen het aan. Bricconnet moedigde Lefevre aan om den Bijbel in de volkstaal over te brengen, en in 1523 werd het eerste Fransche Nieuwe Testament uitgegeven. Het Oude volgde vijf jaren later. Bricconnet liet dezen Bijbel in de Kerk leeren. Onder het volk werden Bijbels met gretigheid gekocht. En Lefevre schreef, vol van hoop,

aan een vriend: "Gij kunt u niet begrijpen met welken ijver God de harten van de eevoudigen beweegt om Zijn Woord aan te nemen sedert het Nieuwe Testament vertaald is. Pogingen worden gedaan om dit werk te hinderen; maar onze edele Koning is de verdediger geworden van Gods zaak, verklarende dat het zijn behagen is dat zijn volk vrijelijk Gods Woord zal hooren in de taal die het verstaat." Doch het duurde niet lang of vervolging verduurd moest worden. Bricconnet werd voor het Parlement gedagvaard, en was zwak genoeg om te beloven dat hij Gods Woord niet meer zou laten lezen. Lefevre moest vluchten, en vond een schuilplaats in de vrije stad Strasbourg. De Sorbonne veroordeelde zijne geschriften. Later ondervond hij de bescherming van den Koning, die hem als een der eerste geleerden op grooten prijs stelde, en mocht hij weder naar Parijs terugkeeren, en zijne studiën voortzetten. Hij had echter geen volkomen vrede, dat hij niet meer beslist uitgekomen was voor de waarheid die anderen het leven kostte. Tegen het einde van zijn leven (1536) klaagde hij eens aan de zuster van den Koning, "Hoe zal ik, die anderen de waarheid van het Evangelie geleerd heb, voor Gods rechterstoel kunnen staan? Duizenden hebben geleden en zijn gestorven voor de waarheid die ik hun leerde; en ik, ontrouwe herder, heb de martelaarskroon gevreesd, en de waarheid verborgen die ik had moeten belijden en getuigen."

DE EERSTE MARTELAAR.

Terwijl Bisschoppen gelijk Bricconnet, en geleerden gelijk Lefevre, de waarheid wel wilden belijden, maar er niet voor lijdten, was het anders met het volk. Onder degenen die door het lezen van het Nieuwe Testament te Meaux

tot geloof was gekomen, was een wolwerker Jean Leclere. Toen, in naam van den Paus, aflaatbrieven aan de deur der Kerk waren aangeplakt, scheurde hij die af, en plaatste een plakkaat, waarin hij den Paus voor Antichrist verklaarde. Hij werd gevangen en naar Parijs genomen; zijn oordeel was dat hij eerst drie dagen te Parijs, daarna weder drie dagen te Meaux gegeeseld moest worden, daarna in het voorhoofd gebrandmerkt, en dan voor altijd uit het koninkrijk verbannen. Toen het gloeiend ijzer op het voorhoofd gedrukt werd, werd er van uit de menigte een gil gehoord. Het was zijne moeder. Dadelik overwon zij hare ontsteltenis, en riep zij uit "Leve Jezus Christus en zijne vaandeldragers!" Leclere vertrok naar Metz, en was daar ijverig bezig om de waarheid te verkondigen. Zijne ziel kon de afgoderij niet verdragen die er bedreven werd; op zekeren nacht ging hij naar een kapel, waar de beelden op den volgenden dag zouden worden aanbeden, en sloeg die aan stukken. Hij werd weder gevangen, en tot den dood gevonnis. Zijne rechterhand werd eerst afgehouden, daarna zijn neus, armen, en borst met knijptaangen gescheurd. Het vonnis was dat een ring van gloeiend yzer op zijn hoofd moest gezet worden. Terwijl het schroeiend metaal langzaam over het hoofd neder zakte, hoorden de omstanders den stervenden man bedaard uitroepen de woorden van Psalm 115: "Hunne afgoden zijn zilver en goud, het werk van des menschen handen." Daarop werd hij in het vuur geworpen.

KONING FRANS EN ZIJNE ZUSTER MARGARETHA.

De bijna onbepaalde macht die de Koningen in die eeuwen hadden, was oorzaak dat de geschiedenis van de Hervorming voor een groot

deel van hunne verhouding tot dezelve ahang. De Koning die in dezen tijd (1515—1547) op den troon van Frankrijk zat, was Frans de Eerste. In hem vond de Hervormde leer nu eens eenen beschermer, dan weder, vooral later, eenen bitteren vijand. De oorzaken van dit dubbelzinnig gedrag waren de volgende. Hij was een man die zijne eer daarin stelde om letteren en wetenschap te beschermen en te bevorderen. Hij had behagen in al wat verlichting was, zocht geleerden naar zijn hof te trekken; hij verachtte de onkunde van velen der geestelijken. Voorts stond hij zeer onder den invloed van zijne zuster Margaretha, die Gods Woord lief had, en waarlijk godvruchtig leefde in het midden van het zedelooze hof, en de nieuwe leer beschermde. En wat het voor-naamste was: hij zocht de hervorming te gebruiken ten dienste van zijne politieke plannen. Had hij de steun noodig van de Deutsche Protestantsche vorsten in zijn strijd met zijn grooten tegenstander, Karel V, dan begunstigde hij die leer in zijn eigen rijk. Was hij daarentegen bevreesd dat de Paus zich te zeer naar de zijde van zijn vijand zou begeven, dan zocht hij dezen te behagen door zijn ijver voor de Kerk te betoonen. En toen hij later vreesde dat de vrijheid van geloof niet bestaanbaar zou wezen met zijne opperheerschappij werd hij hoe langer hoe meer de tegenstander der hervorming. De Heer heeft echter des Konings dubbelhartig gedrag, tezamen met de bescherming door zijne vrome zuster verleend, gebruikt om tijd te geven dat de zaden van de nieuwe leer verspreid konden worden en wortel schieten.

HET JAAR DER PLAKKATEN, 1534.

Wat meer dan iets anders den Koning dreef om zich aan de zijde des vervoelgers te stellen

was het volgende. In het jaar werd het gebruik, van beide partijen, om aan de muren en de straten groote plakkaaten te plaatsen, waarin de nieuwe waarheid werd verdedigd of aange-rand. Op zekeren ochtend vond men er een plakkaat: Ware Artikelen omtrent de vreeselijke en ondragelijke misbruiken aan de Paapsche Mis." Het begon: "Ik roep hemel en aarde tot getuige tegen de Paapsche mis. Want daar wordt onze Heer zoo gelasterd en het volk zoo verleid dat het niet mag worden verdragen. Want elke Christen weet dat de offerande van Christus volmaakt zijnde, niet herhaald mag worden." En daarna gaat het voort om den Paus met al zijne priesters als bedriegers, valsche profeten, lasteraars aan de kaak te stellen. Het geheele Parijs was in opschudding. De mis was voor het onkundig volk het hart van hunnen godsdienst, het voorwerp van eerbied en aanbidding.

Dit was niet het ergste. Eene kopie van het plakkaat werd des nachts gehecht aan de deur van de Koninklijke slaapkamer in het kasteel te Amboise. De toorn van den Koning wist van geene grenzen. Hij geloofde nog aan de mis. Hij zag in het indringen in zijne woning een teeken van opstand: zij eerbiedigden den Koning niet meer. Hij had juist de hulp van den Paus noodig, en keerde naar Parijs terug om zelf den misdadiger optesporen. In zijn toorn vaardigde hij een Edict uit om op doodstraf het uitoefenen van de drukkunst te verbieden. Spoedig waren er eenigen in handen, die, om het in bezit hebben van het plakkaat of deelnemen aan de verspreiding, tot den dood werden veroordeeld. Een groote optocht van onbeschrijfelijke pracht werd gehouden tot verzoening van het kwaad, waarbij

de Koning op verschillende plaatsen nederknielde om de hostie te aanbidden terwijl een lied ter eere van de mis werd gezongen.

Behalve anderen, die ook verbrand werden, werd er nog een bijzondere straf uitgedacht voor degenen die aan de verspreiding van het plakkaat deel hebben. Alsof de dood op den brandstapel nog te genadig was, werden zij aan een wipgalg gehangen over een vuur. Het lichaam werd in het vuur nedergelaten, en dan weder opgeheven, opdat de lijder niet te spoedig sterven zou, en het volk zich verlustigen kon in het schouwspel van den lijder. Niet alleen in Parijs, maar ook in de Provinciën heerschte de vervolging, en velen stierven van wie de namen niet eens bekend zijn. En toen na eenigen tijd de vervolging naar den zin der Roomsche Kardinalen niet scherp genoeg ging, kregen zij van den Koning meer dan een Edict (in 1540, 1542 en 1543) waardoor ketterij op denzelfden voet als hoogverraad geplaatst werd, en alle ambtenaren bevel kregen om tegen de "Lutheranen" uittegaan.

DE MOORD DER WALDENZEN IN PROVENCE.

Nergens heeft de ongunstige gezindheid van Frans meer wrange vruchten gedragen dan in een deel van Provence. Omtrent 200 jaren te voren was een deel van die provincie geheel woest en onbewoond. Een aantal Waldenzen uit Piedmont werden bewogen om zich hier te komen vestigen. Zelfs hunne vijanden erkennen dat zij de woestijn in een vruchtbaar land herschapen hadden. Toen zij van de Hervorming hoorden, zonden zij (1530) eenige van hunne leeraars om de Hervormers in Zwitserland te bezoeken, en van dezen raad en leiding te ontvangen. In 1538 verzamelden zij, samen met de Waldenzen in de valleien, genoegzaam

geld om Olevianus eene betere Fransche Bijbelvertaling te laten drukken. Reeds in dezen tijd begon de vervolging, en er werden van tijd tot tijd enkelen gedood. Voor de vervolgers was deze weg te langzaam. In 1540 werden vijftien of twintig van de inwoners van een dorp Merindol gedagvaard voor het Parlement van Provence. Gewaarschuwd zijnde dat tot hun dood reeds besloten was, namen zij de vlucht. Hierop vaardigde het Parlement een Orde uit dat deze personen als schuldig van verraad tegen God en den Koning verbrand zouden worden, en hun eigendommen verbeurd verklaard. En verder, dat al de huizen van Merindol zouden verbrand worden, de boomen afgehouden voor een afstand van 200 treden aan elke zijde, opdat de plaats, door de ketterij bezoedeld, voor eeuwig onbewoond mocht blijven. Er waren onder de Roomschen mannen van naam en geleerdheid die tegen zulk eene handelwijze protesteerden. Maar de Aartsbisschoppen drongen aan op de uitvoering van de Orde, en samenkomsten van priesters boden aan de kosten der troepen te betalen. De troepen werden verkregen, en waren reeds op weg binnen drie mijlen van het dorp, toen eene onverwachte omstandigheid de orde bracht dat de troepen voorerst naar huis mochten keeren.

Dat onverwacht uitstel gaf tijd tot een beroep op den Koning. De Koning gebood dat er onderzoek gedaan zou worden. Twee afgezanten, mannen van bedaardheid en onpartijdigheid, werden gezonden. Het rapport dat zij terugbrachten, is het gunstigste getuigenis dat ooit begeerd kon worden van de vlijt, de stille vreedzaamheid, de onderlinge liefde, de hooge zedelijkheid van de Waldenzen. De Koning

teekende een brief (1541) met vergeving aan de veroordeelden en aan alle anderen, met het bevel dat zij binnen drie maanden hunne dwalingen moesten verlaten.

Gebruik makende van de laatste uitdrukking zocht men in 1544 weder eene expeditie te ondernemen. Waldenzen beriepen zich weder op den Koning, die weder beloofde een onderzoek in te stellen. Om dit te voorkomen zond het Parlement van die gewesten een afgezant naar Frans, om hem te verzekeren dat er een opstand was, en dat zij reeds 15,000 bij elkaar hadden, steden en vestingen hadden ingenomen, en eene vrije republiek wilden vestigen. De Kardinaal vond het gemakkelijk Frans te bewegen om den Gouverneur van Provence last te geven om al zijne krachten te gebruiken, om de Waldenzensche ketterij uit te roeien. Eenige maanden later werd alles daartoe in orde gebracht.

Het was April 1545 toen een leger de vreedzame streken introk. Eerst verbrandden zij een aantal kleinere dorpen. De mannen waren gevluht; de vrouwen en kinderen waren op de wreedste wijze mishandeld en gedood. Te Merindol vonden zij niemand dan een half onnoozelen jongen man. Hij werd aan een boom gebonden, om doodgeschoten te worden. Zijne stervenswoorden waren: "Heere God, deze menschen rukken mij uit een leven vol ellende; Gij geeft mij het eeuwige leven door uwen Zoon!" En van twee honderd woningen werd geen spoor achtergelaten.

Den volgenden dag ging het verder naar Cabrieres. Er was een klein fort, waar 60 man en 40 vrouwen zich ter verdediging hadden vereenigd. Door een belofte van gespaard te worden verleid, gaven zij zich over. Maar het

was aan mannen wier kerk ze leerde dat men met ketters geen woord behoefte te houden. Vijf-en-twintig werden op de plek geslacht. De vrouwen werden in een schuur gejaagd en verbrand. De groote menigte van de bewoners waren, voor de komst van het leger, naar de kerk gevluht. Daar werden 800 op een hoop gedood. In dat eene dorp boetten duizend menschen hun geloof met hun leven.—En zonging het nog zeven weken voort, totdat twee-en-twintig dorpen verwoest waren.

De bedrjvers van deze misdaad begonnen zelve te schrikken voor hun werk. Zij zonden hun President naar Parijs, om den Koning te verzoeken dat de lijders behoorlijk waren terechtgesteld, en dat hun straf nog te licht was geweest. FRANS teekende brieven de strafloofing goedkeurende, en genade belovende aan allen die hun geloof zouden afzweren. Na den dood van FRANS werd er nog een poging gedaan om de misdadigers tot straf te brengen. Een, die geen invloed aan het hof had, werd gestraft de anderen werden allen door den invloed van de vrienden der Roomsche Kerk in hun recht hersteld.

HENDRIK II, 1547—1559.

De regeering van den opvolger van Frans is van groot gewicht in de geschiedenis der Fransche Kerk. Degenen die den Koning omringden, waren allen ijverige vervolgers. Onder dezen waren vooral de leden van het Huis van GUISE. Als vreemdelingen in het begin der eeuw naar het Fransche Hof gekomen, hadden zij geweten door bekwaamheid, door huwelijks met aanzienlijke familiën, en ijver voor de Roomsche Kerk, zich van de eerste plaatsen in den staat te verzekeren. Niet tevreden met de macht die reeds door vroegere edicten gege-

ven was om ketterij te vervolgen, deden zij hun uiterste om de invoering van de Inquisitie te verkrijgen. Dan zoude er, gelijk in Spanje, een Geestelijk Hof wezen met macht om ketteren te oordeelen zonder proces. Op de minste suspicie kon iemand opgenomen worden, op de pijnbank tot belijdenis gedwongen worden, of zonder belijdenis naar goedvinden veroordeeld worden. Van den Paus werd reeds de aanstelling van de drie Hoofd Inquisiteuren verkregen, en door den Koning goedgekeurd. Maar het Parlement te Parijs, hoe ijverig ook voor het geloof, weigerde toch zijne toestemming te geven. De vervolgingen duurden voort en namen toe. In de Martelaars Boeken vindt men tal van namen van die indertijd op heerlijke wijze hun geloof beleden en met hun leven verzgelden. Verkwikkend en hartversterkend is het te lezen van de vreugde met welke zij alles voor hun Heer opofferden.

DE STICHTING DER KERK.

Onder deze regeering valt ook de eigenlijke regeling van de Protestantsche Kerk in Frankrijk. In het jaar 1555 werd, te midden van doodsgereven, de eerste geregelde gemeente te Parijs gesticht. Het kwam op deze wijze. In het huis van een edele vergaderden in het geheim eenige geloovigen tot lezing van het Woord en het gebed. Toen hem een kindje werd geboren legde hij het aan de Broeders voor dat dat kindje toch niet ongedoopt mocht blijven. Hij wilde het evenmin te midden van de bijgeloovigheid der Roomsche Kerk laten doopen. Er was geen leeraar te krijgen. Na vasten en gebed besloten zij een van hun getal af te zonderen tot de bediening van het Woord en de Sacramenten. Tegelijkertijd werd er een kerkeraad van ouderlingen en dia-

kenen aangesteld. Het voorbeeld van Parijs vond overal ingang en navolging. Juist in dezen tijd had Hendrik de handen zóó vol met den oorlog dat er voor de vervolging geen tijd was. Binnen drie maanden had de gemeente al een tweeden leeraar, en nog een maand later een derde. "Bidt den Heer," schrijft Beza van deze gebeurtenis "om Zijn Koninkrijk te bevorderen, en onze broeders die in den muil der leeuwen zijn te versterken. De dwingeland zal spoedig genoodzaakt wezen om eene plaats in te ruimen, of anders gansche steden te vernietigen."

Vier jaren later (26 Mei 1559) vergaderde te Parijs ook de Synode der Fransche Kerk. In een huis vergaderden eenige leeraars in het geheim met levensgevaar, stelden op hunne geloofsbelijdenis en kerk orde, en legden alzoo den band waardoor de verspreide gemeenten alle éen zouden worden.*

Ook in dezen tijd werd de nieuwe godsdienst voor het eerst openlijk beleden door mannen van den eersten rang in het rijk. De Koning van Navarre, zijn broeder de Prins Condé, en d' Anselot, broeder van den Admiraal Coligny, die eerst later het geloof heeft aangenomen, stelden zich aan het hoofd van de tot hiertoe verachte Lutheranen. De Hertog van Guise liet de gelegenheid niet voorbijgaan om hen bij den Koning aan te klagen. d' Anselot werd geroepen. De Koning herinnerde hem aan de liefde die hij hem betoond had, en zeide, hij had alles

* Ik heb van weg het korte bestek niets kunnen zeggen van den arbeid van Kalvijn uit Geneva voor de Fransche Kerk. Laat ik mijne lezers verwijzen naar het zeer lezenswaardig boek "Geschiedenis van de Christelijke Kerk" door F. van Kooij. Daar vindt men het voornaamste van de kerkgeschiedenis op zeer boeiende wijze voorgesteld.

van hem kunnen verwachten eerder dan een opstand tegen den godsdienst van zijn vorst. Zijn antwoord was dat hij de liefde van zijn vorst op grooten prijs stelde; hij had dit getoond door zijn leven in zijnen dienst te wagen. Hij bad Hendrik, om dit nog te gelooven, dat goed en bloed tot zijn dienst waren, maar hij moest zijn geweten vrijlaten. In ongenoegen wees de Koning op het teeken van de "Orde van St Michael," dat hij om zijn hals droeg, en sprak: "Ik heb u dit niet gegeven om zoo gebruikt te worden. Gij hebt gezworen de mis bij te wonen, en mijn godsdienst te volgen." "Ik wist niet toen," was het antwoord, "wat het was een Christen te zijn; had God mijn hart toen geraakt gelijk Hij dat nu gedaan heeft, dan had ik het niet beloofd." Hendrik liet hem dadelijk gevangen nemen; maar was spoedig met zijn gevangene verlegen, die een der eersten was onder zijne helden. Veel moeite werd gedaan om hem maar gedeeltelijk te doen terugtrekken, opdat de Koning hem met eere konde vrijlaten. Na twee maanden gevangenschap stemde hij toe de mis bij te wonen, zonder deel te nemen. Hij verkreeg zijne vrijheid; de stem des gewetens, gepaard met die zijner vrienden, deed hem zijne oogenblikkelijke zwakheid betreuren. Hij was in het vervolg een der trouwste verdedigers der nieuwe leer.

FRANS II (1559—1560) EN ZIJNE MOEDER CATHARINA DE MEDICI.

Frans was een jongeling van 16 jaren oud toen hij erfgenaam van den troon werd. Zijne moeder was Catharina de Medici, nicht van den Paus, die hij met opzet een zoon van Frans I had doen trouwen, om Frankrijk aan den Pauselijken staf te binden. Toen het regentschap over den minder-jarigen Koning bepaald

zou worden, was het de vraag wie de overhand zou krijgen: de Koning van Navarre, die de zaak der Gereformeerden gunstig zou wezen, of de Broeders Guisen, die hunne bittere vijanden waren. Catharina, hoewel beoogd om van de heerschappij der Guisen bevrijd te worden, wierp zich in hunne armen. Het gevolg was voor Frankrijk allernoodlottigst. Spoedig woede de vervolging op nieuw, en week na week vond de brandstapel zijn prooi.

Kort voor den dood waren vijf van de Parlementsleden in de gevangenis geworpen, om de vrijmoedigheid waarmede zij voor de Protestanten hadden gepleit. Anne du Bourg—werd geacht als het edelste lid van de Rechtbank, maar hij moest sterven. Nadat hij tot den dood was gevonnist, werd hem kennis er van gebracht in de gevangenis door zekere raadsleden. Zij werden tot tranen bewogen door den gloed en den moed met welke hij het onrecht aanwees dat er gedaan werd in den moord van menschen die des Konings trouwste onderdanen waren. Hij eindigde "Neen, neen, niemand zal ons van Christus scheiden, welk kwaad ook ons lichaam overkome. Laat hen ons lichaam verbreken, des Heeren dooden houden niet op te leven. Ik ben een Christen. En als ik sterf, zal ik dit nog luider uitroepen ter eere van mijn Heer Jezus. Neem mij, en breng mij naar het schavot." Op de plaats aangekomen riep hij "Mijne vrienden, ik ben hier niet als een dief of kwaaddoener, maar om het Evangelie van Christus." En stervende sprak hij, "Mijn God, verlaat mij niet, dat ik U niet verlate."

Zulke executies deden meer om menschen voor de Hervorming te winnen dan ze af te schrikken. Een Roomsche schrijver in deze

tijd zegt: "Wie moet zich niet verwonderen als hij de volharding ziet waarmede eenvoudige menschen blijmoedig alles verdragen om getuigenis af te leggen van hun Christus. Terwijl zij tot den dood uitgeleid worden roepen zij Christus aan en zingen Psalmen. Jonge maagden haasten zich de ondragelijkste mishandeling te ontmoet met meer vreugde dan of het hare bruiloft ware. Mannen springen op van vreugde bij het gezicht van den brandstapel, en in het vuur belachen zij den haat hunner vijanden. Als een onbewegelijke rotssteen ontvangen en werpen zij van zich de golven van het bitterste lijden, en sterven lachende en vroolijk. Geen wonder dat de omstanders denken dat het geene slechte zaak is die zulk een geloof kan inboezemen. Zij worden begeerig de boeken te lezen, en het geloof te kennen, dat zulke vruchten droeg. Geen wonder dat hoe grooter het getal dat aan de vlammen ter proef werd, des te groter het getal dat van hun asch scheen te springen."

De vraag begon in dezen tijd onder de Protestanten besproken te worden of het recht was het toe te laten dat zulke geweldadigheden gepleegd werden door vrecmuelingen, de Guisen, in naam van den Koning. Eene poging werd gedaan om van dezen bezit te krijgen, en alzoo de vrijheid om den jongen Koning met den stand van zaken bekend te maken. Het plan mislukte. Vreeselijk was de wraak die door hen werd genomen. De straten van Amboise stroomden van bloed, en dagen lang duurden de executies veelal voor de oogen van den Koning en zijn hof. Het was in dezen tijd dat de naam van Hugenoot in zwang kwam. Zijn oorsprong weet niemand, hoewel er vele gissingen gemaakt zijn. Maar binnen de maand na

den opstand van Amboise was het woord in ieders mond. En nu eerst werd het duidelijk dat de Hugenoten werkelijk een macht in de Staat waren. Het bewijs hoe zeer deze macht erkend moest worden, werd gezien in eene groote samenkomst der edelen te Fontainebleau (1560), waar de Hugenoten de gelegenheid hadden, zooals nooit tevoren, hunne grieven aan den Koning bekend te maken, en waar de meer matige vertegenwoordigers van de Roomsche Kerk openlijk hebben gepleit dat niet vervolging maar verdraagzaamheid het land tot rust zou brengen. Verder was het ook te zien in de pogingen die de Guisen deden om de hoofden der Protestanten in handen te krijgen. Den Koning van Navarre hadden zij reeds als gevangene, Prins Condé was reeds terecht gesteld en tot den dood veroordeeld, toen de dood van den Koning aan de plannen een einde maakte. Catharina, de Koninginmoeder, werd regentes, want de jonge Koning was nog slechts 10 jaar oud. Zij overreedde Navarre om met haar samen te werken, en de Guisen verloren voor het oogenblik de opperheerschappij die zij hadden.

KAREL IX, 1560—1574.

De eerste jaren van de regeering van den nieuwen Koning zijn van het grootste gewicht in de geschiedenis der Hugenoten. Bij oogenblikken scheen het alsof alles gewonnen was, en dat aan hun billijke eischen gehoor zou gegeven worden. De orde werd gegeven dat vervolgingen zouden ophouden (Jan. 1561), vluchtelingen keerden terug uit andere landen, en verkondigden het woord met nieuwen ijver; Condé werd aan het hof hersteld; met verbaazende snelheid nam het getal der Hugenoten toe. Men telde in dezen tijd meer dan 2,000

gemeenten in het land. De hooffden der vervolging werden echter tot nieuwen ernst gewekt, en in Juli was er weer een nieuw Edict in naam des Konings, waarbij de prediking of bijwoning van godsdienst verboden werd, totdat de zaak door eenen nationalen Raad beslist zou worden. Dan weder werden pogingen gedaan tot verzoening, en in September was daar eene groote Conferentie, waarbij al de Hooffden der Roomsche Kerk met Beza en andere Gereformeerde Godgeleerden de zaken bespreken zouden. Bij oogenblikken leek het alsof het tot vrede zou leiden. Maar de bigotterie van de Guizes en hun aanhang wilden van geen toegeven weten. De uitslag was niet voldoende. Toch droeg zij deze vrucht dat in Januari 1562 een nieuw Edict werd uitgegeven, waarbij het Edict van Juli werd teruggeroepen, en bepaald dat, terwijl alle godsdienstoefeningen binnen de bemaarde steden nog verboden werden, godsdienstige samenkomsten buiten de muren der steden toegelaten werden, en niemand daarin mocht gehinderd worden, "provisioneel en tot andere beslissing van een algemeen concilie." Dit Edict was een keerpunt in de geschiedenis. Tot hertoe was de vervolging der Hugenoten volgens wet geweest: nu voor het eerst was hun bestaan erkend en stonden zij eenigermate onder de bescherming der wet. Als de vrucht van een vijftigjarig lijden en strijden, sedert Lefevre in 1512 begon te prediken, hadden zij voor de eerste maal recht van bestaan onder zekere voorwaarden gekregen.

DE MOORD TE VASSY.

Zoo verre was het er van daan dat dat Edict vrede zou brengen dat het slechts tot de oorzaak was van heviger strijd tussen de twee

partijen, waarvan de eene zijne bepalingen wilde beperken en opheffen, de andere die handhaven. Het Edict, hoe gebrekkig ook, gaf grooten moed aan de Hugenoten, en de opkomsten bij de prediking werden al grooter. Vassy, eene stad in Champagoe, was eene van die plaatsen waar de nieuwe leer met ongelooflijke snelheid zich uitgebreid had. In 1561 werd het bezocht door een leeraar die daar eenige gelovigen vond, en eene gemeente stichtte. Het getal nam spoedig toe, want het Evangelie werd niet alleen gehoord in preeken, maar van de lippen van vurige bekeerlingen. Met den Kerstdag namen er, na belijden van hun geloof, 900 deel aan het Avondmaal, en in het begin van 1562 kregen zij eenen vasten leeraar. Op den eersten Maart was de Hertog van Guise op een Zondag op reis terug naar Parijs. Hij hoorde een klok luiden, en toen hem gezegd werd dat het de Hugenoten prediking was, zeide hij met een eed: Ik zal ze op andere wijze hugenoten. Hij zond een paar van zijne bedienden, die daar twaalf honderd in de kerk vonden. Zij werden genoodigd, om te komen zitten. Gij zult allen gedood worden, was het antwoord. Spoedig was de Hertog daar, de weerlooze menigte werd aangevallen, en binnen een uur lagen er zestig dood, en meer dan honderd gevaarlijk gewond. De Gereformeerden klaagden bij den Koning. Toen Beza, die een hunner afgezanten was, zag dat er weinig hoop op verhoor bestond, gaf hij het antwoord dat klassiek geworden is als motto der Fransche Hervorming: "Sire! het is waar, het is 't lot van de Kerk van God, in wier naam ik spreek, om slagen te verduren en niet te geven. Maar vergeet toch niet, zij is een ansbeeld waarop vele hamers versleten zijn." Het

voorbeeld van den Hertog gaf moed aan anderen. Te Sems werden er op een dag meer dan honderd vermoord. In de kleine stad Oranje, hoofdstad van het kleine gebied van Willem van Oranje, vielen de Roomsche troepen in, en vermoordden, met mishandeling van vrouwen en kinderen die niet te noemen is, de geheele bevolking. Overal was het alsof de booze geest der vijanden losgebarsten was. De Hugenoten leidlieden konden niet langer het volk tot bedaring brengen: allen maakten zich gereed tot den burgeroorlog.

ADMIRAAL DE COLIGNY.

Het was niet lang, 1557, dat deze Edele man zich beslist als een belijder van Jezus Christus had verklaard. Om zijne hoogen stand en bekwaamheid als officier, om het vertrouwen dat hij van wegedoorzicht moed en godsvrucht genoot, waren aller oogen tot hem gekeerd en op hem wachtende. Maar de vreeze voor een burgeroorlog hield hem terug; hij kon er niet aan denken zonder sidderen. Hij wilde alles beproeven, liever dan het zwaard trekken om Godsdiensgeschillen te slechten. Eindelijk werd hij overwonnen door de tranen van zijne vrouw, de voortreffelijke Charlotte de Laval. "In de oogen der menschen voorzichtig te zijn," sprak zij, "is niet wijs te zijn in de oogen van God, die u bekwaamheid als Generaal heeft gegeven, opdat gij die gebruiken zoudt tot dienst Zijner kinderen." Toen haar man haar wees op al de ellende die haar en wat haar het dierbaarste was, zou wachten als de strijd niet gelukte en haar nog drie weken gaf om tot beslissing te komen, antwoordde zij grootmoedig: "Die drie weken zijn voor mij voorbij. Gij zult door de macht uwer vijanden niet overwonnen worden. Gebruik uwe gave

en breng niet op uw hoofd het bloed van diegenen die in die drie weken al sterven moeten. Ik roep u op in Gods naam om ons niet langer te keet te doen, of ik zal in het gericht tegen u getuigen." Zoo diep was de indruk van deze woorden op het gemoed van Coligny, dat hij de stem zijner vrouw nam als een vingerwijzing Gods, en zich te paard begaf naar Condé en de andere Protestantsche hoofden.

DE DRIE EERSTE BURGEROORLOGEN, 1562-1570.

Voor de twee partijen kwam alles er op aan wie de persoon van den jongen Koning in bezit zou krijgen, om dan in zijn naam het land te regeeren. Het gelukte den GUISX. In eens nam de verdraagszaamheid, die volgens het Edict van Januari zou heerschen, een einde. Dadelijk werden de twee kerken buiten Parijs versield, en begonnen de vervolgingen weer. Prins Condé, aan het hoofd van de Protestantsche troepen, nam bezit van Orleans. Hij publiceerde een manifest om aan de wereld bekend te maken waarom zij de wapenen hadden opgenomen. Hij vertaalde de verschillende wandaden van de GUISX tot het gevangennemen van den Koning, met geen ander oogmerk dan om door de wreedste vervolgingen die de wereld ooit gezien hadden, den godsdienst "dien zij nieuw noemen," uit te roeien. Het was geen partijbelang dat hen de wapenen deed opnemen, maar getrouwheid aan God, aan zijn land en zijn Koning.

In het ondernemen van dezen strijd voor de vrijheid toonde de Hugenooten dat die vrijheid geene wetteloosheid was. Zij richtten een verbond op om alle ongeregelde uit hun midden te verbannen. Zij beloofden over de zeden hunner partij te waken, en niets toe te laten tegen

het gebod Gods of de Edicten van den Koning, geen vloeken, ontucht of roof toe te laten in het leger. Het was hunne begeerte om zich te gedragen naar Gods woord, door getrouwe leeraren te worden gepredikt in het krijgslager.

DE VREDE VAN ST. GERMAIN, 8 AUG. 1570.

Wij hebben hier niet de ruimte om te verhalen van den noodlottigen toestand van Frankrijk gedurende de acht jaren, in welke de drie eerste oorlogen plaats vonden, van al het lijden en de moorden die in vele steden plaats vonden, of van al de onderhandelingen die somtijds tot een kortstondigen vreden leidden. De Hugenoten wilde met niets minder tevreden zijn dan volle vrijheid van godsdienst, want, zeiden zij, "onze godsdienst niet te mogen uitoefenen is voor ons meer ondragelijk dan zelfs de dood."

De vrede van St. Germain, aan het einde van den derden burgeroorlog, gaf die niet volle vrijheid van godsdienst, gaf toch zooveel dat de hoofden meenden er in te moeten berusten. De vrijheid van godsdienstige belijdenis werd verzekerd. Vier-en-twintig steden werden genoemd, twee in elk der twaalf provinciën, waar de openbare godsdienst vrij mocht worden uitgeoefend, alsmede in al die steden die op het oogenblik in het bezit der Protestantsche troepen waren. In alle andere plaatsen mocht er geen godsdienst uitgeoefend worden binnen een afstand van twee leagues, van Parijs moest de afstand tien leagues wezen.

Voor de eerste maal in hunne geschiedenis werd het recht der Hugenoten erkend, niet door een edict, dat slechts dienen zou tot zijne bevestiging bij de samenroeping van een Nationaal Concilie, maar dat uitdrukkelijk genoemd werd, "altijddurend en onherroepelijk." Terwijl de hoofden der Roomsche Kerk hun onge-

noegen er over te kennen gaven, hoopten de Protestanten dat het begin mocht zijn van een beteren tijd.

In het begin scheen deze hoop verwezenlijkt te worden. De Koning deed moeite om met de Hugenoten hoofden verzoend te worden. Coligny werd naar het hof genoodigd. Er waren onder zijne vrienden die het afraadden: in Parijs zou zijn leven niet zeker wezen. "Beter dat ik," was zijn antwoord, "duizend dooden zou sterren, dan, door de zorg voor mijn leven, het wantrouwen door het geheele rijk bestendigen. Als een officier in dienst van den Koning behoort ik te gaan, mij vertrouwend aan de voorzienigheid van Hem die in Zijne hand heeft de harten der Koningen, die mijne jaren, ja de haren van mijn hoofd heeft geteld." Voor een korten tijd was het werkelijk alsof de Koning naar hem luisterde en ernstig begeerig was om den Vrede te bevestigen. Zoodra echter merkte niet de Koningin-moeder, de lastige Catharina, dat Coligny te veel invloed kreeg, of zij bewoog den zwakken Koning om zich geheel aan haar leiding over te geven.

DE BARTHOLOMEUS NACHT, 24 AUG. 1572.

Op den 18den Augustus vond er plaats het Huwelijk van den Protestantschen Koning Hendrik van Navarre met de zuster van den Franschen Koning. De bruiloft werd gevierd met ongekende pracht. De Koning trok binnen met 800 man, zijn neef Prins Condé, en velen van de hoofden der Hugenoten. De vermaken die op de bruiloft volgden zouden acht dagen duren. Coligny had de belofte van den Koning dat zoodra die voorbij waren, hij aan zijne klachten en begeerten omtrent de Hugenoten zou gehoor geven. Catharina, met degenen die haar omringden, werd al meer bevreesd voor

den invloed van Coligny bij den Koning, en besloten dat hij, met eenige der voornaamste Hugenoten, moest omgebracht worden. Op Vrijdag morgen, nadat hij van den Koning naar zijn huis terugkeerde, werd op hem geschoten; een kogel nam een van de vingers van zijn rechterhand af, door een ander werd de linker arm zwaar gewond. Bedaard zeide hij aan de vrienden bij hem: "Niets zal gebeuren dan wat het God behaagt te gebieden." En later, toen er een operatie gedaan werd, "Mijn vrienden, wat weent gij, ik acht mij gelukkig dat ik deze wonden ontvangen heb voor den naam van God."

Toen Catharina zag dat Coligny waarschijnlijk herstellen zoude, en meer dan ooit bij de Hugenoten, misschien ook bij den Koning, gelden zou, besloot zij haar uiterste te doen om de zaak te beslechten. Zij viel den Koning aan met beschuldigingen tegen Coligny en de Hugenoten. Zij zouden de bewijzen hebben van verraad. Zij waarschuwde hem voor de gevolgen van den steun der Roomsche partij en der Kerk te verliezen. Zij rustte niet totdat zij hem tot den hevigsten toorn had verwekt. Hij deed een eed dat niet alleen Coligny maar al de Hugenoten gedood zouden worden, opdat er niet een mocht overblijven om hem dit te verwijten. Dit was de Zaterdag morgen. Dien dag werden al de schikkingen gemaakt. Als de klok twee uur in den morgen sloeg, zou de moord beginnen.

Het teeken werd gegeven. Men begon met Coligny. Toen hij van die hem omringden hoorde wat de aanval op het huis betekende, was zijn antwoord: "Ik heb mij lang voor den dood gereed gehouden. Ik beveel mijne ziel aan de genade Gods." Spoedig werd hij door-

stoken. Hendrik van Guise stond beneden buiten het venster en riep, "werp hem naar beneden." Het lichaam werd uit het venster geworpen, door Guise met de voeten vertreden, hoofd en handen afgehouden, en het lijk drie dagen lang door de straten rondgesleept. Later werd hij bij de voeten aan een galg gehangen, en toen het al stonk, door den Koning bezocht, die gezegd zou hebben: "de reuk van een dooden vijand is zoet." Een heel Parijs werd het toneel van geweld en bloedstorting. Van het paleis, waar er Hugenoten gelogeerd waren, ging men uit door de gansche stad. Met den volgenden morgen, toen het gemeen volk van de stad hoorde dat de Koning gezegd had dat geen enkele Hugenoot moest gespaard worden, was niets nodig dan de suspicie dat men de Hugenoten gunstig was, om een prool der woede te worden. Het duurde meer dan eene week voordat al de lijken waren begraven en de rust hersteld.

Op Dinsdag, den 26ste was daar een groote mis, waarbij de Koning God dankte voor de verlossing van zijne vijanden. Het hoofd van Coligny werd gebalsemd, en naar den Paus gezonden. Plechtige dankzeggingen werden te Rome gehouden; eene medaille ter eere van de gebeurtenis geslagen en bevel gegeven door den Paus om de gedachtenis dezer bloedbruiloft te vereeuwigen door groote schilderijen in eene Kerk in het Vatikaan.

Het vuur verspreidde zich door het gansche land. Van stad tot stad ging de tijding, en overal werden de Hugenoten aangevallen, mishandeld en vermoord. In Parijs alleen waren er zeker, naar matige berekeningen, 5,000 slachtoffers, door het land zeker 30,000; er zijn die het getal veel hooger opgeven. Het was juist

zestig jaren van dat Lefevre de blijde boodschap had verkondigd, en den eersten tegenstand had verwekt. Het was nu alsof de vijand voor altijd de overhand had. De vrede voor twee jaren verkregen had slechts gediend om de Hugenoten, aan handen en voeten gebonden, in de macht van hunne vijanden over te leveren.

En toch lieten de Hugenoten den moed niet vallen. Enkele steden die zij in hunne macht hadden, vooral La Rochelle, weigerden zich te onderwerpen. Binnen een jaar was de vierde burgeroorlog begonnen en ook geëindigd zonder dat de Koning iets gewonnen had. En toen niet lang daarna de Koning krank werd, gaf hij zelf het sterkste bewijs van hoe weinig zijn politiek hemzelf rust of vrede had gebracht. Gedurig werd hij beangst door stemmen en geruchten als van vermoorden, en beklagde hij bitter den raad waardoor hij zich had laten misleiden.

HENDRIK III, 1572—1589.

Deze was nu de derde zoon van Catharina de Medici op den troon, en die onder haren ongelukkigen invloed niets vermocht te doen om het land tot vrede te brengen. Aan de Hugenoten deed hij geen recht. En zoo weinig voldeed hij aan de echt Roomsche partij, die van niets wilde weten dan den dood van elken ketter, dat er in 1576 Een Heilig Bond werd opgericht met de Guizen aan het hoofd, tot uitroeiing van de pest der ketterij. Onder dezen invloed kwam er een Edict van de Staten Generaal, waarin het Hugenoten geloof streng verboden werd. Hierop volgde de eene oorlog na den ander, tot dat het gansche land een prooi was van moord en roof. Eindelijk moede van de Guisen liet de Koning den Hertog vermoorden. Hij zocht zich met Hendrik van Navarre

te verbinden, in de begeerte om het land tot vrede te brengen, maar viel kort daarna door den dolk van een monnik.

HENDRIK IV, 1589—1610.

Hendrik van Navarre besteeg den troon. Wij weten dat zijn huis Protestantsch was, en dat hij bij tijden als hoofd der Protestanten werd aangezien. In den St. Bartholomeus nacht had de Koning Karel IX hem aangeboden de mis of den dood. Eerst weigerde hij te buigen: na drie weken berweek hij en gaf toe. Zoodra hij later ontvluchten kon, keerde hij tot het geloof terug. Toen hij Koning werd, scheen het eenige dat noodig was om de Roomschen te verzoenen, dat hij hun godsdienst, die toch de godsdienst van de overgrootste meerderheid was, als hoofd van den staat zou aannemen. Zoo oordeelde hij. Bij zijne troonsbeklimming werden de wapenen neergelegd. Om den vrede volkomen te maken, zwoer hij zijn geloof af (1593), en betoonde zijn zorg voor zijne vroegere geloofsgenooten door het edict van Nantes.

HET EDICT VAN NANTES, 1598.

Door dit Edict werd nu voor de eerste maal, al was het niet volkomen, dan toch betrekkelijke vrijheid van geloof en godsdienst en de erkenning van hunne rechten als burgers aan de Protestanten verzekerd. Gereformeerden konden nu in den dienst van den staat ongehinderd treden, hunne kinderen verkregen den toegang tot scholen en Universiteiten; zij hadden in sommige der provinciën gelijke tegenwoordiging in het Parlement, en een aantal steden werden in hun bezit gesteld als waarborgen. Hendrik was als Koning bekwaam en rechtvaardig. Maar door zijn overgang tot de Roomsche Kerk heeft hij den haat der

Jezuïten niet gestild. Ook hij stierf door den dolk van een monnik.

LODEWIJK XIII, 1610—1643.

Het Edict van Nantes bleef onder dezen Koning bestaan, maar zijne bepalingen werden spoedig overtreden. Weldra werd de oude geest der vervolgingen weder losgelaten, want de Koning kon niet gedoogen dat zijn volk anders denken of God dienen zou dan hij. In sommige streken vonden er weder groote moorden plaats. Een het treurig schouwspel werd jaren lang gezien, van een Koning met zijn leger oorlog voeren tegen steden door de beste en vroomste van zijne onderdanen tegen hem verdedigd.

HET GENADE-EDICT VAN NISMES, 1629.

In 1622 werd Richelieu, een Kardinaal, een man van groote bekwaamheid, de eerste minister van den Koning. Hij zocht vooral de macht der Hugenoten als eene politieke partij te breken, zonder de persoonlijke vrijheid van geloof te beletten. Dit gelukte hem in groote mate. In een slag na den ander kreeg de Koning de overhand. Toen hij eindelijk hunne macht gebroken had, werd door een Edict hun vrijheid van godsdienst verzekerd, met eenige mate van erkenning als burgers in het oog der wet. De waardige wijze waarop zij hunne rechten gebruikten, bewees dat het vertrouwen in hen gesteld niet verkeerd was, en zoowel Richelieu als zijn opvolger zochten deze steeds te handhaven.

De Hugenoten hadden nog veel ongelijk te verduren. Voor een groot deel werden zij uit burgerlijke betrekkingen uitgehouden. Dit leidde hen om zich vooral aan den arbeid te wijden. Het werd erkend dat zij de beste

landbouwers, handelaars en fabrikanten in het land waren. Misschien was eene reden waarom de Hugenoten zoo voorspoedig waren in alle takken van nijverheid, dat op hun tijd niet zoo zeer inbreuk geschiedde door feest- en vastendagen, en dat er dus in hun arbeid meer volharding en voorspoed was. Maar behalve dit was er iets meerdere. De protestanten waren als van zelf mannen van een vast karakter; het kostte moeite, strijd en dikwijls vervolging om hunne persoonlijke overtuigingen vast te houden. Het levend vertrouwen op God in lijden gaf vastigheid aan den wil. Wat zij verduurd hadden, en altijd nog te duchten hadden, stemde hen tot ernst en stille diepe innigheid van gemoed. Hun zedelijkheid was hoog, hun godsvrucht nauwgezet. Hunne bitterste vijanden, terwijl zij hen om hun werping van den Paus, als Godloochenaars en lasteraars uitschelden, hebben nooit een woord tegen hun zedelijk gedrag te spreken. Het woord van een Hugenoot was zoo goed als zijn bond: "Eerlijk als een Hugesoot" was een spreekwoord. Deze eerlijkheid—zoo onmisbaar in den handel voor die met vreemdelingen te doen heeft, waar men rekenen moet op iemand die men niet kent, was oorzaak dat bijna geheel de buitenlandsche handel in hunne handen kwam.

LODEWIJK XIV, 1643—1715.

Gedurende de eerste twintig jaren van dezen Koning werd, door de matigheid van zijne ministers, eene mate van bescherming aan de Gereformeerden verleend. Toen echter Mazarin die in dien tijd de minister van Lodewijk XIV was geweest, stierf (1661), besloot de Koning zelf het bestier van zaken in handen te nemen. Het bleek al dadelijk dat de betrekkelijke rust

waarin de Hugenoten nu omtrent 30 jaren hadden verkeerd niet langer veilig was. Een Koning wiens spreekwoord het was. De staat dat ben ik, konde geene vrijheid van geloof gedogen. Zijn minister schreef aan de Gouverneurs der provinciën: "Zijne Majesteit wil niemand in zijn Koninkrijk verdragen dan die van zijnen godsdienst zijn," en bevel werd gegeven dat de Hugenoten zich overal naar den Koninklijken wil moesten buigen. En nu begon de uitvaardiging van een reeks van edicten, en de nitoeffening van vervolgingen meer stelselmatig en door de wet bepaald dan ooit te voren. Twintig jaren duurde het alzoo voort de voorbereiding voor die Herroeping van het Edict van Nantes, waardoor de Koning meende dat zijn werk voltooid zou worden. Weinig wist hij welke de kracht van het geloof was waarmede hij te worstelen zou hebben. Volgens deze edicten werd het zingen van Psalmen zelfs in huizen verboden. Kinderen van 14 jaren oud, indien zij Roomsch wilden worden, werden vrijgemaakt van alle ouderlijk gezag, en de ouders verplicht hen te onderhouden in eenige Roomsche School. De Hugenoten werden van publieke ambten uitgesloten. In sommige Provinciën mocht zelfs niemand een ambacht uitoefenen zonder eene beïjdienis van tot de Roomsche Kerk te behoren.

Kort na het begin dezer vervolging begonnen er reeds velen te vluchten. Colbert, de zeer bekwame minister van Lodewijk, die zag hoeveel meer de handel den Staat bevoordeelde dan de oorlog, wees zijn meester e. op dat van de beste zijner onderdanen met hun goederen en wetenschap andere landen gingen verrijken en raadde een meer matige handelwijze aan. Lodewijk hoorde niet. Strengere wetten wer-

den gemaakt tegen het verlaten van het land zonder verlof, en nieuwe maatregelen beraamd voor de bekeering of nitoeffening van alle Protestanten—in dezen tijd omtrent twee millioen—die nog in het land waren. In eene Provincie werden 80 kerken afgebroken. Kinderen werden nu verklaard met zeven jaren oud het recht te hebben de ouders te verlaten zoo zij Roomsch wilden worden. De Roomsche priesters kregen het recht in de huizen te gaan en de kinderen te bekeeren.

DE DRAGONNAGES, 1681.

Er kwam nog iets meer bij om de Koning in zijn werk aan te vuren. Ten gevolge van een leven van groote zedeloosheid leed hij aan zware krankheid. De eene na de andere bijzit, had bestier over zijn geweten. Door deze vrouwen zochten de Jezuiten 'de bekeering' van den Koning te bewerken, dat is, van hem het besluit te verkrijgen om nog de laatste en strengste maatregel te nemen, de geheele verdelging der ketters; daar door zoude zijne zonde verzoend worden. De Hugenoten verdroegen alles; zij kwamen slechts samen om God te bidden dat Hij het hart van den Koning wilde veranderen. De verdrukking in dezen tijd gaat alle beschrijving te boven; het volk Gods was overgeleverd aan de willekeur van het gemeen volk, van woeste officieren en roekeloze beamtten.

De Dragonnages waren de jongste uitvinding ter mishandeling der geloovigen. Een troep dragonders werd naar eene stad of district gezonden, om de inwoners te bekeeren. Die hun geloof afzwoeren kwamen vrij. Die volhardden kregen tien of twintig ruwe soldaten in huis gekwartierd; dezen hadden vrijheid om eenig middel aan te wenden om de bekeer-

ring te bewerken. Lees hier de beschrijving gegeven door een die er ondervinding van heeft gehad:—"Ik kreeg er zes onmenschen van dragonders op mijn ôak, en vervolgens nog vijftien. Mij met zich in een kamer opgesloten hebbende, lieten zij alle lekkernijen halen, en noodzaakten mij met hen te eten en te drinken. Eindelijk werd ik in eene stoel geplaatst, en men riep mij toe 'Hond van een Hugenoot! gij weet dat de Koning ons gelast heeft om u alle kwelling aan te doen die uw lichaam kan doorstaan; wilt gij er nog schappelijk van afkomen, geef ons dan ieder twee louis d'or.' Ik wilde het met een steekpenning afmaken, maar dat mocht niet gelukken. Eindelijk betaalde ik hun contant een louis d'or de man, onder belofte dat zij mij beter behandelen zouden. Een uur later stond er een uit hun midden op en, terwijl hij mij het geld naar het hoofd wierp, riep hij uit: 'Vervloekte Hugenoot! ik wil je geld niet hebben, want de Koning heeft mij gezonden om je te tergen totdat je van geloof verandert.' Hierop werd ik van mijn stoel voor een groot vuur gezet, mijne voeten werden ontbloot, met kaarsvet bedropen en half gebraden. Van pijn opspringende kwam ik naast een bed te land, en hier werd ik door dat gespuis aan de beddepost gebonden, en daar liepen zij mij herhaaldelijk zoo geweldig met het hoofd tegen de borst, dat ik machteloos neêrzeeg. Daarop werd ik weer naar het vuur gesleept en op allerlei wijze gepijnigd. Toen de dag aanbrak gaven zij mij een weisig verademing, maar dreigden nochtans mij uit het venster te smijten. Honderdmaal bad ik hen mij te dooden, maar zij gaven ten antwoord: 'Daar hebben wij geen last toe, maar wel om u te pijnigen tot gij u bekeert: en daar zult gij

toe moeten komen, want wij laten u niet los zoolang als er vleesch op uwe beenderen is.' Ik werd vervolgens voor de stedelijke overheid gebracht en men zeide bij het ingaan dat mijne vrouw in een klooster, en mijne kinderen in een hospitaal zouden opgesloten, en voor altijd van mij verwijderd worden: en dat de inkwartiering in mijn huis met een partij van veertien man zou versterkt worden. Er was geen hoop van te sterven, maar een zeker vooruitzicht om, wie weet hoe lang, erger dan de dood te ondergaan. Ik heb moeten bukken."

In 1685 kregen de Jezuiten wat zij zoolang gezocht hadden. Door de prikkelingen van zijn geweten te midden van zware krankheid en de gedachte om hierdoor voor zijne zonde boete te doen, de pogingen der Jezuiten, en den invloed van de vrouw die zij gebruikten, besloot Lodewijk eindelijk tot de daad, die de doods-klok der Hugenoten wezen zou.

DE HERROEPING VAN HET EDICT VAN NANTES, 1685.

Wat de herroeping beteekent kan kort gezegd worden. Het sloot in zich: het volstrekt verbod van de Protestantsche godsdienst, en de vernieling van alle nog blijvende kerken; de verbanning van alle Protestantsche leeraars binnen vijftien dagen; de sluiting van alle Protestantsche scholen; het verbod aan ouders om hunne kinderen in het geloof op te voeden; het gebod om elk kind door den priester te laten doopen; de verbeurd-verklaring van de goederen van alle vluchtelingen die niet binnen vier maanden terug keerden; levenslange galeien straf voor mannen, levenslange gevangenisstraf voor vrouwen, die gevangen zouden worden in de poging om het land te ontvluchten.

Groot was de vreugde der Roomschen. Te Parijs werd een standbeeld ter eere van Lodewijk opgericht als verlosser der Kerk. De Paus zond hem een brief met den dank der Kerk, en vierde de tijding met plechtige processies.

Dadelik begon het werk der verwoesting. Op den dag na de revocatie begon men de groote Gereformeerde Kerk te Charenton, nabij Parijs, die 14,000 menschen kon bevatten, te sloopen.* Binnen weinige weken waren 800 Protestant-sche kerken verwoest.

De bepalingen van het Edict van Revocatie werden met gestrengte wreedheid gehandhaafd. Van tijd tot tijd kwamen er nieuwe en nog meer gestrengte bepalingen om den toestand nog ondragelijke te maken. De Koning wilde geene andere keuze laten dan: bekeering of sterven. Er was nog een anderen weg open: het land te verlaten. Voor velen was dat even zwaar als de dood—arm, onbekend, hulpeloos de wereld in te gaan. En zelfs deze uitweg zocht Lodewijk af te snijden. De wetten op het verlaten van het land werden strenger gemaakt: Op 7 Mei 1686 kwam er een Edict dat elk een die als vluchteling gevonden werd, of eenig persoon die den zoodanige hulp zou verleen, dadelik gedood zou worden. Lodewijk wilde zijn land niet alleen van de ketters gezuiverd hebben: zij moesten blijven en zich bekeeren.

Slechts voor een enkele van zijne knechten, werd als beloning van Staatsdienst vrijheid ge-

* Ik zie dat de Gereformeerde Kerk van Frankrijk denkt, als gedenkteeken van hare viering der Revocatie, eene nieuwe kerk hier te bouwen. Zou het niet goed zijn indien er in elke plaats *éene* colk die werd afgezon- derd en door de Hugenoten van dit land gezonden naar de moederkerk in Frankrijk, als een bewijs van liefde en de begeerte naar gemeenschapsoefening.

geven om het land te ruimen. De Admiraal Duquesne was een Hugenoot, reeds 80 jaren oud, die het land groote diensten had bewezen. De Koning liet hem komen, en beval hem af te zweren. De oude held wees naar zijne grijze haren, en sprak: "Sire, zestig jaren heb ik aan de Keizer gegeven wat des Keizers is; laat mij toe ook Gode te geven wat Godes is." Hij mocht zijn dagen in Frankrijk eindigen.

DE VLUCHTELINGEN.

De leeraren werden met bijzondere hardheid behandeld. Claude, die te Charenton predikant was, moest binnen 24 uren vertrekken. Binnen vijftien dagen moesten alle leeraren het land geruimd hebben. Soms werd hun het paspoort geweigerd, om hen onder het vonnis te brengen van het edict als overtreders. Leeraren mochten niets medenemen, zelfs niet hunne kinderen, die genomen werden door hunne vervolgers om in de Roomsche Kerk te worden opgevoed. Zelfs kinderen aan de borst werden afgenomen; en het hart van menige leeraars vrouw werd gescheurd door de vreselijke keuze, haren man te verlaten en achter blijven om haar zuigeling te bewaren, of den zuigeling verlaten om met den man te gaan.

Bij de tien duizenden zochten de vluchtelingen naar de grenzen. De wachten werden vermeerderd, de soldaten ontvingen loon voor elken gevangene, de boeren werden opgewekt om te helpen de grenzen te bewaken. Duizenden werden doodgeschoten; binnen een jaar waren er al reeds duizend tot de galgijen veroordeeld; duizenden bezweken er of keerden moedeloos terug. Verhalen zijn tot ons gekomen van wonderlijke lotgevallen van sommigen der vluchtelingen, van het onbegrijpelijk

lijden dat zij te verduren hadden, van wonderlijke uitreddingen die zij ondervonden. Maar zoo vreselijk was het leven in Frankrijk, waar vrouwen overgegeven werden aan de mishandeling van ruwe soldaten, dat menigmaal, als een vader van een huis het geloof afzweren wilde om zijne vrouw en kinderen te behouden, waren de vrouwen de eerste om de gevaren van de vlucht te trotseren, en alles te wagen voor de vrijheid om God te dienen naar zijn woord.

Velen vluchtten in Engelsche en Hollandsche schepen waar zij in leege vaten, of tusschen de lading weggestoken lagen. Om dit te beletten was er een edict dat de schepen met een doodelijken stikdamp moesten berookt worden, opdat eenig Hugenoot die zich verborgen hield gedood mocht worden. In kleine boten waagde menig een het om over het Kanaal de Engelsche kust te zoeken. Van een vrouw is het verhaal bewaard dat zij in de grootste vrees verkeerde van nog achterhaald te worden, tot dat zij aan wal stapte. Toen viel zij neder en kustte den grond, zeggende: "Ik heb eindelijk mijn wensch verkregen. Eeuwige God! ik dank U dat Gij mij zoo verlost hebt van de tijrannij over mij genoten, en mij gebracht waar gij alleen er over heerschen zult door Uw Woord."

DE GEVOLGEN VAN DE HERROEPING.

Het is moeielijk precies te zeggen hoeveel vluchtelingen Frankrijk verlaten hebben. Iemand die kort na de Herroeping schreef, zeide dat Frankrijk honderd duizend inwoners verloren had. Maar jaren na dezen tijd duurde den uittocht altijd nog voort. SISMONDI, een schrijver van groot gezag, berekent dat het geheel getal der vluchtelingen ver over de drie honderd duizend was, en dat een gelijk getal

is omgekomen in de poging om te vluchten, in de gevangnissen, in de galeijen, en op het schavot. In eene provincie, Languedoc, onder de regeering van een gouverneur, stierven er honderd duizend personen—een tiende part van deze, tien duizend, werden of verbrand, of geradbraakt, of geworgd. O, wie spreekt het uit, wie kan het bedenken, het nameloos lijden, bij den Eeuwigen God alleen bekend, van de honderdduizenden die om Zijne wille alles hebben opgeofferd.

Wat Frankrijk verloor was meestal van zijn beste burgers, van den werkzamen burgerstand. Te Tours, waar er 40,000 werkten in de zijfabrieken, werd het getal vermindert tot 4000. Van 800 zijdefabrieken werden 730 gesloten. Te Nantes, eene van de meest bloeiende steden van het land, werd de bevolking van 80,000 tot op de helft vermindert. Te Lyons namen van de 12,000 personen in de zijdefabriek meer dan 9,000 den wijk naar Zwitserland.

DE HUGENOTEN IN FRANKRIJK NA DE HERROEPING.

Ofschoon het scheen alsof het Geloof in Frankrijk geheel zou uitgeroeid worden, zoo bleef het nog bestaan. De verdrevene leeraars kwamen heimelijk terug om hunne kudden te bezoeken, niet zonder levensgevaar, want in de jaren tusschen 1684 en 1762 zijn er negen-entwintig van dezulken opgehangen. In dien tijd werden ook gedurig duizende van hunne volgelingen naar de galeijen gezonden. Onder den naam van de *Kerk* in de woestijns kwamen de gemeenten samen des nachts in bosschen en spelonken, in allerlei geheime plaatsen, tot zelfs in de steden. Er bleven nog omtrent 'n millioen Hugenoten over. De zinspreuk van Christus Kerk werd ook hier bewaarheid:

Ziet, de braambosch brandde in het vuur, en de braambosch werd niet verteerd.*

DE VLUCHTELINGEN IN DEN VREEMDE.

Zoo groot als het verlies voor Frankrijk was, zoo rijk was het gewin voor andere landen dat door de vluchtelingen werd aangebracht. Een bekende schrijver zegt: De uittocht der Fransche Protestanten oefende eenen invloed van onberekenbare waarde op de Europeesche politiek. Het hielp om de politieke en godsdienstige vrijheid van Zwitserland te vestigen, en het te maken in zekere mate tot de Patmos van Europa. Het versterkte de grondslagen der vrijheid in het destijds nog onaanzienlijk electoraat van Brandenburg, dat zich later ontwikkeld heeft tot het Grootte Duitsche Rijk. Het vermeerdeerde de kracht van de Staten van Holland, door de sterking zoowel van zijn politiek gewicht, als den bloei van zijn handel. En eindelijk, het droeg veel bij tot de Engelsche Revolutie van 1688, en vestiging van de Britsche constitutie op den tegenwoordigen voet.

Genève en het overige van ZWITSERLAND, was het land het naaste aan de Zuidelijke Provinciën waar de Gereformeerden bijzonder sterk waren. De meeste van de vluchtelingen waren geheel arm. Zij kwamen in zulk getal, dat zij somtijds op de markt in de opene lucht moesten vernachten. Van 1685 af, gedurende 40 jaren, vindt men dat de Stadsraad, behalve de groote milddadigheid die door private personen werd bewezen, eene som van £500,000 aan hen heeft besteed. Evenzoo met andere

* Een van de meest gezegende werktuigen in de ondersteuning van het geloof der verdrukten, en in de voorziening van de Kerk in de woestijn van leeraars, was *Antoine Court*.

Staten. BRANDENBURG, het begin van het tegenwoordig Praussen, was door den dertigjarigen oorlog verwoest. De Keurvorst wilde zijne bevolking vernieuwen met menschen van bekwaamheid en vlijt. De geloovigen die Frankrijk verwierp waren juist de menschen die hij hebben moest. Te Berlijn was er reeds van 1661 eene bloeiende Fransche Kolonie gesticht. Het Edict van Revocatie te Parijs beantwoordde hij met het Edict van Potsdam, aanbiedende aan allen die om het geloof uit Frankrijk verdreven werden, een vrij en veilig toevluchtsoord in zijn gebied. Hulp werd verleend om hen daar te brengen, en in den eersten tijd te onderhouden. "Ik wil liever mijn juwelen verkoopen," zeide hij "dan dat zij niet geholpen worden." Bijna elke groote stad had zijn Franschen predikant.

Nog grooter was het getal dat in ENGLAND veiligheid zocht. Reeds sinds de vorige eeuw waren er velen door de vervolging uit Frankrijk naar Engeland verdreven, en er was in Londen al meer dan eene Fransche Kerk. Kort na de Herroeping waren er 35 Fransche gemeenten in die stad alleen. Gedurende verscheidene jaren moest de kerkeraad vergaderen om de belijdenis te ontvangen van hen die uit vreeze hun geloof hadden afgezworen, maar nu in vrijheid gekomen, wilden terugkeeren. In eene zitting in Mei 1687 werden niet minder dan 497 leden aldus, na belijdenis van berouw over hun ontrouw, weder aangenomen. Er zijn verscheiden onder den Engelschen adel, gelijk ook onder de mannen van wetenschap die hunne afkomst van de vluchtelingen hebben.

Maar het was HOLLAND, die "de groote ark der vervolgdten" was. Daardoor werd het al

meer het voornaamste Europeesch middenpunt van vrij-denken, vrijen godsdienst, vrijen arbeid. Van de bekwaamsten onder de geleerden in Frankrijk, die vluchten moesten, kregen in Holland plaatsen als professoren. Holland deed zijn uiterste om ze aan te moedigen en te helpen. Vrijheid van alle belastingen voor de eerste twaalf jaren werd hun door meer dan een der staten geschonken. De huizen werden overal geopend om de vluchtelingen te ontvangen, en als deze niet toereikend waren verzorgde de regeering. Zoo hoogen prijs stelden de Prins van Oranje op de dienst van de Fransche officieren die tot hem waren gekomen, dat hij verklaarde dat hij liever zelf hen zou onderhouden, dan hen het land te laten verlaten. Dit bewoog de staten te besluiten om ze pensioenen te geven totdat zij in het Hollandsch leger konden worden opgenomen, en voor dit doel £15,000 te stemmen. En het leger waarmede Willem naar Engeland ging, en den troon voor het Protestantisme verzekerde, bestond voor een groot deel uit Hugenoten officieren en soldaten.

DE VLUCHTELINGEN AAN DE KAAP.

Reeds in October 1685, het jaar van de revocatie, had de Oost Indische Compagnie besloten eenige Fransche vluchtelingen samen met andere emigranten naar de Kaap te zenden, maar kreeg slechts drie of vier. Twee jaren later, in 1687, deed zij weder eene poging, die beter gelukte, in de hoop vooral dat zij aanvallen zou wat ontbrak aan de Kaap, de kennis van den bouw van den wijnstok en olijven. Zij bood aan al de voordeelen aan Hollandsche emigranten beloofd, als vrije passage, grond in eigendom, en voorschotten op crediet voor gereedschap. Bovendien zou elke vluchteling

nog eene som ontvangen voor zijne uitrusting. De Compagnie stelde den leeraar Pierre Simond aan, tegen een vast tractement, om mede te gaan en opzicht te nemen. Het eerste schip, de *Voorschoten*, zeilde uit van Delfshaven 31 December 1687 en kwam aan in Saldanhabaal 13 April met 22 der vluchtelingen, kinderen medegerekend. Nog vier andere schepen kwamen aan in den loop van hetzelfde jaar. En in 1689 nog twee andere. De vluchtelingen werden geplaatst in Stellenbosch en Drakenstein, maar verlangden zoozeer bij elkander te blijven, dat zij allen naar Drakenstein zochten te komen. Reeds op den 18den November 1688 werd Paul Roux aldaar als onderwijzer aangesteld.

Kort na de aankomst van de vluchtelingen kwamen er uit Batavia, van de diakonie der Kerk aldaar, eene som van £1250, voor dien tijd eene grote som, en een bewijs hoe algemeen de belangstelling was in het lot der vervolgd. Dit geld werd uitgedeeld door twee commissarissen daartoe aangesteld, en de lijst van de uitdeeling heeft voor ons zeer groote waarde omdat wij zoo, met bijvoeging van de namen van die niets noodig hadden, de complete opgave hebben van de honderd zeven-en-zeventig zielen uit wie de kleine gemeente bestond. In de volgende jaren kwamen er nog enkele huisgezinnen uit, doch niet velen. Men berekent dat het getal Franschen destijds ongeveer een zesde was van de geheele blanke bevolking der Kolonie.

44
Lijst der Vingtelingen aan de Koup. 18 en 19 April 1690.

	Rds.
Pierre Lombard, vrouw en kind	750
Isaac Taillefer, vrouw en vier kinderen	720
Pierre Jacob, vrouw en drie kinderen	640
Wed Charles Marais, met vier kinderen	600
Phillippe Fouché, vrouw en twee kinderen	600
Abraham de Villiers, vrouw en twee broeders	570
Matthieu Arniel, vrouw en twee kinderen	550
Hercule du Pré, vrouw en vijf kinderen	510
Louis Cordier, vrouw en vier kinderen	475
Jean le Long, vrouw en twee kinderen	470
Wed. Charles Prévot en vier kinderen	450
Marguerite Perrotit, weduwe en twee kinderen	440
Jean du Plessis, vrouw en een kind	430
Daniel de Reulle, vrouw en een kind	420
Jean Mesnard, weduwnaar en vier kinderen	405
Pierre Joubart, vrouw en een kind	405
Nicolas de Laney, moeder en broeder	400
Pierre Rousseau, vrouw en een kind	400
Guillaume Nel, vrouw en twee kinderen	360
Daniel Nortier, vrouw en een kind	350
Gideon Malherbe en vrouw	310
Jacques Pinard en vrouw	300
Etienne Bruère, met zijne verloofde, Esther de Ruelle	235
Marie en Marguerite Roux, twee kleine weeten	280
Esaïas en Susanne Costeux, twee weeten	250
Jean Jourdan en vrouw	230
Jean Margra en vrouw	200
Weduwe Antoinette Carnoy	200
Louis Fourié	160
Jacob Vivier en Utienne Vives	300
Jean Clondon en Jean Durand	280
Louis Barré, Pierre Jourdan, Pierre Roux, Jacques Thérond, François Retif, Jean le Roux, Gabriel le Roux, David Sénéchal, Salmon Gourzai, Jean Joubert, Jean Nortier, Daniel Couvat en Pierre Meyer, elk 130	1,690
Jean Roi en Jean Roux en Matthéus Fracassé, samen	180
Marie Le Long	160
Daniel Hugod, Michiel Martineau en Hercule Verdeau	355
Antoine Gros, Daniel Ferrier en Paul Godefroy, samen	230
Jacques Malan en Pierre Jourdan	220
Nicolas la Tatte en Jean Gardé	210
Abraham Vivier en Pierre Vivier	210

	Rds.
Elisabeth du Pré	100
André Pelançon, Louis Corbeau, Pierre LeGrange, Pierre Battié, Antoine Martin, Zacharie Mantier, Jacob Nortier, Jean Parisel en Pierre Rochefort	900
Jean Magnot	90
Pierre Sabatier en Pierre Reuset	170
Jean du Bois	80
Abraham Belsaf	75
Jean Roux	70
Jean Myal	60
Pierre le Febre, vrouw en twee kinderen	50
Guillaume du Toit, vrouwen kind	50
François du Toit en vrouw	50

De volgende waren degenen die aan ondersteuning uit dit fonds geene behoefte hadden:—

De Predikant Pierre Simond, vrouw en kind.
Jacques de Savoye, vrouw en twee kinderen.
Pierre Barille en vrouw.
Louis de Pierron, vrouw en drie kinderen.
André Gauzher.
Guillaume Besson.
Abraham de Plessis.
Paul Brauer.
Paul Roux.

In den loop van de volgende 20 jaren zijn er nog eenige aangekomen. In dezen tijd vinden wij nog wel een dertig nieuwe Fransche namen, onder dezen de zeer bekende Cronjé, Delport, Faure, Mouton, Terblanche en Selliers (of Cilliers).

DE WONDERLIJKE WEGEN GODS.

De geschiedenis die wij hier in het kort zijn nagegaan, brengt ons tegenover een van de diepste en donkerste geheimen van Gods raad. Dat Hij zijn volk die honderd en vijftig jaren zoo heeft laten lijden, hunne martelingen heeft aangezien, hun geschrei gehoord, en toch geene uitkomst gegeven, zooals zij dat gehoopt hadden, is een van die raadsels welke oplossing

het geloof in de eeuwigheid verwacht. "Ik heb getracht dit te verstaan, maar het was moeite in mijne oogen, totdat ik in Gods heiligen inging." Daar alleen in het licht Gods zullen wij het verstaan. Hier hebben wij Hem te aanbidden, wiens gedachten, niet zijn al onze gedachten, en te gelooven dat het ook voor ons eenmaal blijken zal dat God zijn volk gevoerd heeft langs den rechten weg, en dat er voor Zijn volk, en de verheerlijking van Zijn naam en de uitvoering van Zijn raad, geen beteren weg was dan deze door vuur en bloed henen,

BIDT VOOR FRANKRIJK.

En toch is het niet alles verborgenheid. Daar zijn lessen die Hij ons reeds hier wil laten verstaan. En de godsdienstige viering van de Herroeping zal daar alleen zegen brengen, waarmede in ootmoed tracht optemerkten en te verstaan wat God heeft gedaan. De Schrift leert ons dat die zijne talenten niet gebruikt, den tijd zijner bezoeking niet kent, van dien zal weggenomen worden ook wat hij heeft, en het zal aan anderen gegeven worden. Zoo was het waarlijk met Frankrijk. En de geschiedenis leert ons op welke ontzettende wijze in de Fransche Revolutie, Koning en volk hebben moeten boeten voor de zonde van de verdrukking van Gods volk. En toch: God is machtig om dat volk nog eenmaal weer levend te maken. Bidt voor Frankrijk, gij kinderen der Fransche Hugenoten. Dit ten minste kunt gij geloovig vragen: God is gewillig om Zijn volk en kinderen daar te zegenen, zoodat in hunne toewijding aan Hem en Zijn werk de geest der martelaren openbaar worde, en zich geheel geven om te redden wat nog gered kan worden.

DE GEEST DER MARTELAREN.

Niet minder duidelijk heeft God ons in het lijden der Hugenoten martelaren een voorbeeld willen geven van de onverdeelde toewijding die Hij eischt en die Hij Zijn volk in staat stelt om met vreugde te geven. Wij hebben God niet te brengen zooveel van ons leven en ons goed als wij noodig achten. Abraham had Izaak te offeren, al zag hij er het nut niet van. De martelaren hebben goed en bloed geofferd zonder de berekening eener menschelijke wijsheid of het baten zou. Zij stelden zich in Gods hand, om met hen te doen wat Hij wilde. Zij wisten slechts van een ding—gehoorzaamheid. "Men moet God meer gehoorzaam zijn dan de menschen," dat was de drijfveer van alles. Die bloedstroomden zijn, gelijk het bloed van Golgotha, het bewijs dat God opoffering hebben wil, ook zelfs als wij daar den zegen niet van zien. Zij zijn het bewijs dat de Vader niet alleen zijn Zoon, maar zijne kinderen uit de menschen, in staat stelt om blijmoedig, tot den bloede toe, alles Hem ten offer te brengen.

DE KRACHT DES GELOOFS.

En wat was het dat hen in staat stelde tot zulke gehoorzaamheid en opoffering? Niets dan de kracht van het geloof. En welk geloof? Het geloof in Christus als hun Verlosser, en in de vergeving hunner zonde uit vrije genade alleen. Dat God den zondaar rechtvaardigt door het geloof, zonder eenige verdiensten, het is deze waarheid die de ziel aan God in vrije en vrolijke liefde verbindt, en haar in staat stelt alles te doen wat die God beveelt. Het is dit geloof, zoo eenvoudig het ook schijnt, dat het beginsel is van het nieuwe leven, en de kracht wordt van al de groote daden die de

Schrift er aan toeschrijft—de vaste verzekering van in Gods gunst te zijn aangenomen, en door Hem bemind en bewaard en gesterkt te worden. De verzoening met God, door het geloof aangenomen, is de ingang tot het leven in Zijne vreugde en liefde. Naar mate dit geloof door den Heiligen Geest in de kinderen der Hugenoten werkt, zullen zij in staat zijn alles te lijden, te doen, te zijn dat God wil.

HET GEZAG VAN HET WOORD GODS.

En waar was het dat de martelaren de kennis van deze vrije genade kregen, en de vaste verzekering vonden dat zij aan dezen onzienlijken schat deel hadden? Niet van de kerk, niet van den mensch, niet van hun eigen geweten, maar van de HEILIGE SCHRIFT ALS HET WOORD GODS. De uitroep van Lefevre, "HET WOORD IS GENOEG," is het zaad der Hervorming. Het is het Woord Gods dat de eenige en genoegzame grond is des geloofs. Het is in het Woord dat de Heilige Geest met zijne onzienlijke maar goddelijke kracht het nieuwe leven en de verzekering er van geeft. Het is het Woord waardoor de ziel in de levende gemeenschap met God wordt gebracht en gehouden, waardoor de kracht en de wil en de gunst van God altijd levendiger in de ziel werkt. En tevens het Woord waardoor de Kerk hare zegenende kracht uitoefent tot bekeering en tot opbouw. God geve dat Zijn Woord gelezen, bepeinsd, bewaard, betracht, geloofd, geliefd en gehoorzaamd het kenmerk en de kracht zij van allen die den moed der martelaren bewonderen en prijzen.

DE VRIJHEID OM GOD TE DIENEN.

Er zijn degenen die de Hugenoten roemen als de helden van den strijd voor vrijheid van denken en gelooven, voor de vrijheid des ge-

wetens, en zich als hunne geestverwanten rekenen, terwijl zij hun geloof verwerpen. Deze is slechts de halve waarheid. Nog nooit heeft de vrijheid van het denken of van het geweten op zichzelf een volk instaat gesteld tot zulke offers als wij hier gezien hebben. Het was niet enkel de vrijheid om voor zichzelf te denken, maar om te denken zoo als God denkt en zegt 'k denken moet. Het was de vrijheid van het geweten van menschelijk gezag, om des te meer zich onbepaald aan Gods gezag te onderwerpen; de vrijheid om zich ongehinderd en onverdeeld onder het Woord Gods te brengen, dit was het waarvoor zij alles veil hadden. Het was om van den mensch en van de zonde, van de wereld en van zichzelf vrij te wezen, het was om God te dienen dat zij vrij wilden wezen. Dit kenden zij als de hoogste vrijheid, de vrijheid des hemels en der eeuwigheid, de vrijheid waarmee Jezus vrijmaakt. Voor dezen onzienlijken hemelschen schat, de vrijheid van het Koninkrijk Gods, stortten zij vrolijk hun bloed, verlieten zij vrolijk alles.

DE GEDACHTENISVIERING.

Tot zijn volk Israël heeft God zeer dikwijls gezegd dat zij gedenken moesten dat zij knechten waren in Egypte, en dat het Gods wondermacht was die hen verlost had. "Gij zult gedenken dat gij een dienstknecht geweest zijt in Egypteland, en dat de Heer uw God u van daar heeft uitgeleid door eene sterke hand en door eenen uitgestrekten arm," en meermalen wordt er bij gevoegd omtrent een of ander gebod van God: "daarom gebied ik u deze zaak te doen," (Deut. 5: 15; 35: 15; 16: 12; 24: 18, 22). Het is goed, het is zeer noodig, het kan van uitgestrekten zegen wezen, aan de wonder-

wegen te denken langs welke God die kleine bende van uit het midden van een vurigen oven, zevenmaal heeter gemaakt, naar dit land heeft geleid. De godsdienstige viering van de gebeurtenis kan, door Gods Geest, nieuwe inzichten wekken in Gods raad, nieuwe gedachten omtrent onze roeping, nieuw leven en nieuwe vreugde in dien Heerlijken God die het alles gedaan heeft.

Sommigen spreken van een monument als een gedenkteeke. Anderen meenen dat een monument iets doods is: men moest immers iets hebben dat waarde heeft tot opvoeding en nut van het volk. De Heer geve wijsheid en overleg, geduld en eensgezindheid om ook hierover te beslissen. Men denke echter niet dat een monument iets doods moest zijn; het zou de uitdrukking kunnen wezen van de verhevenste gezindheden en de hoogste idealen. Steenen kunnen spreken. De steen dien Jakob te Bethel tot een opgericht teeken heeft gesteld, de steen dien Samuël heeft opgericht en Eben-Haëzer genoemd, en zoovele andere zijn het bewijs van hoe de mensch een steen kan maken tot tolk van zijne aanbidding en zijne dankzegging, tot getuige van zijne wenschen en voornemens. Een gedenkteeke waarin de hoofdgedachten behoorlijk werden uitgedrukt van den strijd en het lijden der Hugenooten: van de waarheid waaruit zij hunne kracht hadden, en van de vrijheid die zij door den strijd verworven hebben, zou een sprekend bewijs zijn van de vrijheid die zij door den strijd verworven hebben, zou een sprekend bewijs zijn van de waardeering hunner kinderen, en een levende roepstem aan kindskinderen om de vaders, om den God der vaders, niet te vergeten.

ONZE ROEPING.

Zulke gedachtenisviering wekt ons niet alleen om aan het voorledene maar ook aan de toekomst te denken, om te vragen niet alleen naar wat God gedaan heeft, maar naar hetgeen Hij hebben wil. Als wij de Kerk van Christus op aarde, vooral de geloovigen die het diepste inzicht in den zin huns Heeren hebben, zouden vragen wat toch wel, naar hunne meening, het oogmerk Gods zoude geweest zijn met de zending onzer vaders naar dezen zuidhoek der wereld, dan zouden zij met vereenigde stem, zonder de minste aarzeling, antwoorden: zeker om een licht der Heidenen alhier te wezen. Terwijl de duizenden der Hugenoten in Zwitserland en Pruisen, in Engeland en Holland, hunne bestemming hadden, had de Heer niet minder bepaald zijne bestemming voor zijne verlostten hier. Wanneer een landman, met de grootste zorg, van uit zijn zaadschuren een klein deel, na nauwgezette zifting, op zijde zet en in een ver afgezonderden hoek van zijn land gaat zaaien, dan is ieder zeker dat hij er iets bijzonders mee voor heeft. En het handvol zaad dat de Heere God, na zoo ontzettende zifting, in dit land heeft gestrooid, zou Hij er niet mede iets bijzonders voor hebben? Wie durft er aan twijfelen?

En wie weet of niet juist deze de tijd is waarin de Heere God zijn volk wil opwekken om dit te verstaan? Men heeft zijn verwondering te kennen gegeven dat men niet reeds vroeger zulk een gedenkteeke heeft opgericht. Het plantje was nog klein en het groeit langzaam. "De Vader heeft de tijd en gelegenheden in Zijne eigen hand." Wie weet of Hij niet deze gedachtenisviering zal gebruiken voor volk en kerk alhier tot eene ontwakning en

herleving, waarin wij Zijne heerlijke verlossing aan ons gewrocht beter en dieper zullen verstaan dan te voren. Dan leeren wij zijn recht aan ons erkennen. Dan laten wij ons van Zijn Geest leiden om te weten wat Hij van de kinderen van zijne bloedgetuigen hebben wil. Dan gaat ons hart open voor de heerlijkheid van het Koninkrijk Gods en zijne uitbreiding onder de heidenen. Dan hooren wij eerst recht naar het geroep *Voorwaarts!* dat God altijd spreekt, maar dat alleen vernomen wordt van hen die volkomen gewillig zijn om hun Heer te volgen. Dan zien wij hoe de voering van de Hugenoten van Frankrijk naar Afrika, hoe hunne bewaring en vermeerdering in Afrika slechts voorbereidingsmaatregelen waren voor de uitvoering van grootere plannen door zijne knechten, van de heerschappij van Christus over het heidendom. Dan begint de leuze in onze ziel te leven: **AFRIKA VOOR CHRISTUS!** En dan zal het blijken dat er geen gebied is gelijk het Zendingveld, de arbeid voor de uitbreiding van het Koninkrijk, waarin de geest der martelaren meer kan geopenbaard worden, met hun verlaten van alles en hunne opoffering van het leven, om het Woord en het getuigenis van Jezus Christus. De alleen heerschappij van Christus over den mensch, over elken mensch, Zijn Koningschap en Zijn Koninkrijk over al wat leeft, wordt in dagen van voorspoed, niet minder dan in vervolging en lijden, gelijk het was bij de martelaren, het eene dat aan het leven waarde geeft, het eene waaraan wij het leven hebben opgeofferd.

Dat het inzicht hierin de vrucht zij van ons tweehonderdjarig Hugenotenfeest geve de Heere!

